

המוקד לפליטים ולמהגרים ע"ר

לא מדובר

מבקשי מקלט מסודן
ניצולי עינויים במדבר סיני

יוני 2019

כתיבה: ענת גוטמן.

מחקר: הודא קונדוס, דיקלה קסטל, אריאל שנדר, אלכסנדרה רוט, אמי סער, סיגל רוזן.
עריכה: עו"ד טל שטיינר, אלכסנדרה רוט, הודא קונדוס, אמי סער, ד"ר איילת עוז, סיגל רוזן.
עריכה לשונית: אלפא אלשיך.
הגהה: מאיה גולדמן.

על המוקד לפליטים ולמהגרים

המוקד לפליטים ולמהגרים היא עמותה אי-מפלגתית וללא מטרת רווח אשר שמה לה למטרה להגן ולקדם את זכויות האדם של פליטים ומהגרי עבודה ולמנוע סחר בבני אדם בישראל. העמותה פועלת באמצעות מתן מידע, ייעוץ וייצוג משפטי; ביקורים במתקני הכליאה למהגרים; וכן פעילות ויוזמות ציבוריות.

נחלת בנימין 75, תל אביב-יפו 6515417, ישראל

דואר אלקטרוני: info@hotline.org.il

טלפון: 03-5602530

אתר: hotline.org.il

הקדמה

"בסיני הייתי במשך תקופה של שלושה וחצי חודשים. אני הגעתי מסודן לסיני ואז המבריחים דרשו סכום נוסף של 25 מיליון גינה סודני. לא היה לי את הסכום הזה. לכן המבריחים התעללו בי קשה. כדי להכריח אותי לשלם נקשרתי בשרשראות ברזל. נקשרתי ברגליים. הייתי קשור ככה במשך שלושה וחצי חודשים. לא פתחו לי שרשרת אפילו כדי לעשות את הצרכים שלי. כמו כן, אני קיבלתי מכות מהמבריחים באמצעות מקל, צינור וחגורה. המבריחים גם שרפו אותי. הם שפכו דלק עליי והדליקו אותי. נשארתי לוי כוויות קשות בכל הגוף שלי. אני גם הייתי בבית חולים בבאר שבע וקיבלתי טיפול (המוחזק מראה כוויות שנשארו באזור הידיים, הראש והבטן, הערת בית הדין). על מנת שלא אשורף לחלוטין, הבדואים שפכו מים וכך כיבו אותי. הם גם הצמידו לגופי ברזל חם. כמו כן, מהשריפה נגרם לי נזק לאוזניים, חלק מהאוזניים נתלשו (המוחזק מראה את הפצעים, וניכר כי יש פגיעה בשתי האוזניים שלו, הערת בית הדין). בסופו של דבר לא הצלחתי להשיג כסף ובדואים ראו שגם לאחר עינויים קשים אני לא משיג כסף והם החליטו לשחרר אותי. אני לא יכולתי ללכת, ולכן נאלצתי לזחול מהמחנה שלהם עד לגבול. זחלתי בערך כחצי קילומטר עד שהגעתי לגבול עם ישראל. אם הייתי יודע, כי אצטרך לעבור את כל הסבל הזה, לא הייתי מסכים בכלל להגיע לישראל" (מתוך פרוטוקול דיון בענייניו של עומר, שם בדוי, שהוכר כקורבן החזקה בתנאי עבדות, סהרונים, נובמבר 2011).

בשנת 2010 איתר המוקד לפליטים ולמהגרים לראשונה מבקשות ומבקשי מקלט בכלא סהרונים, שסיפרו כי בעת הברחתם לישראל, בסיני, עברו עינויים ונכפתה עליהם עבודה ללא תמורה. חלקם אף נמכרו ממבריח אחד לאחר.¹ מערך מחנות העינויים התרחב בהדרגה, ומטרתו – בצע כסף. החוטפים נהגו להתקשר למשפחות החטופים ולדרוש מהן דמי כופר, תוך שהם מאלצים את בני המשפחות להאזין לזעקות יקיריהם בעודם מעונים. הסכומים שמבקשי המקלט נדרשו לשלם תפחו והלכו, ואכזריות העינויים הסלימה אף היא. להערכתנו ולהערכת נציבות הפליטים של האו"ם, כ־7,000 מבקשי מקלט שהגיעו לישראל (כ־20% ממבקשי המקלט שהגיעו לישראל),² הם ניצולי מחנות עינויים אלו.

1 המוקד לפליטים ולמהגרים, "מתי מדבר: עדויות ממדבר סיני", פברואר 2011: <https://bit.ly/2V0u9le>.

2 דו"ח מבקר המדינה, "זרים שאינם ברי הרחקה", 2014, ע' 116-117 (PDF): <https://bit.ly/2HA14ZP>.

בשלהי 2012 השלימה ישראל הקמת גדר לאורך הגבול עם מצרים על־מנת למנוע ממבקשי מקלט להגיע לישראל. הקמת הגדר ושיתוף הפעולה עם הצבא המצרי, שיורה במבקשי מקלט שמנסים לעבור את הגבול וכולא את אלו שאינם מצליחים, הפחיתו בצורה דרסטית את מספר מבקשי המקלט שהצליחו להיכנס לישראל. עובדה זו, וכן מבצע של צבא מצרים נגד דאעש בסיני, הביאו להפסקת פעילותם של מחנות העינויים בסיני סביב ספטמבר 2014, ולכל הפחות לצמצום משמעותי מאוד של פעילותם. יחד עם זאת, מחנות דומים החלו לפעול בסודן ובלוב, לאורך נתיב ההברחה החדש של פליטים ומהגרים לאירופה,³ תופעה שנמשכת עד היום.

במהלך שנת 2016 איתר המוקד לפליטים ולמהגרים 51 מבקשי מקלט מסודן שהצליחו לעבור את הגבול לישראל בנובמבר 2015 ובפברואר ואפריל 2016. העדויות שאסף המוקד לפליטים ולמהגרים מאנשים אלו מראות כי מבריחים בדואים בסיני שבו לענות ולשעבד מבקשי מקלט, בהיקף מצומצם, לכל המאוחר בשלהי שנת 2015.⁴ מאז שנת 2017 לא נכנסו לישראל מבקשי מקלט חדשים דרך גבול מצרים, ולפיכך לא אותרו מקרים נוספים של מבקשי מקלט ששרדו את מחנות העינויים בסיני.⁵

במסמך זה נבקש להוסיף למידע שנאסף עד כה על היקף תופעת העינויים בסיני בהתייחסות לקבוצה חדשה של מבקשי מקלט ניצולי עינויים, שזוהתה על ידי המוקד בחודש אוגוסט 2018. צוות המוקד זיהה ואיתר קבוצה של 18 מבקשי מקלט מסודן, ניצולי עינויים קשים בסיני שנכנסו לישראל בין אוגוסט לנובמבר 2011, חלקם אף נפלו קורבן להחזקה בתנאי עבדות או נסחרו בין מבריחים שונים. חברי קבוצה זו סיפרו כי הוחזקו בסיני עם מאות סודנים אחרים ואף העידו בפני נציגי הרשויות כי הם חצו את הגבול עם עשרות מבקשי מקלט מסודן. עובדה זו מפריכה את ההנחה המקובלת, שכמעט כל קורבנות העינויים הם מאריתריאה או מאתיופיה.

כל מבקשי המקלט שנפלו קורבן לעינויים עברו תחנות רבות לאחר כניסתם לישראל ובהן פגשו בניציגי הרשויות השונות: רשות ההגירה, בית הדין לביקורת משמורת, גורמי הבריאות והרווחה בשב"ס ובבתי החולים. אף על פי כן נכשלו הרשויות פעם אחר פעם באיתור, זיהוי, טיפול ושיקום קורבנות העינויים והסחר.

³ המוקד לפליטים ולמהגרים, "מחנות העינויים החדשים למבקשי מקלט אריתריאים", אוקטובר 2015: <https://bit.ly/2QFzjU>.

⁴ המוקד לפליטים ולמהגרים, "מרים את ראשו, עדויות חדשות מסיני", דצמבר 2016: <https://bit.ly/2Wais8d>.

⁵ רשות האוכלוסין וההגירה, נתוני זרים בישראל: <https://bit.ly/2RTCjIB>.

זיהוי קורבנות העינויים

והתמודדות הרשויות עם התופעה

"...יצאתי בטיסה ישירה מהעיר ח'רטום בסודן לעיר קהיר במצרים, בהגיעי לקהיר נפגשתי עם מתווך מברחים העונה לשם "Hamad" סיכמתי איתו על סכום של 370 דולר בעבור הברחתי לישראל. את הכסף בחלקו קיבלתי מאחי ואת חלקו השני חסכתי מהעבודה בחקלאות. לאחר שהות של שבוע ימים בקהיר הובלתי לסיני ע"י נהג מטעמו של המתווך, בסיני הועברתי למבריה אחר שדרש סכום של 22 מיליון לירות סודניות בעבור ההברחה לישראל, מאחר וסכום זה לא היה ברשותי אילץ אותי המבריה להתקשר למשפחתי ולבקש מהם את הסכום שדרש, מאחר ולמשפחתי לא היה סכום כה גדול. הכסף לא הגיע לידי ומאחר והכסף לא הגיע לידי סגר אותי המבריה בחדר עם ארבעה סודנים ובכל יום היו נכנסים לחדר כארבעה בדואים מסיני שלא הפסיקו להתעלל ולהכות בנו, ההתעללויות כללו כוויות מפלסטיק בוער על כל חלקי הגוף, מכות נמרצות במקל, הרעבה ולחלק מהאנשים אף קשרו את איבר המין בחוט באופן שגורם לכאבים חזקים, הם איימו שאם הכסף לא יגיע איבר מינם יכרת, לי ידוע על חמישה סודנים שהמברחים הרגו משום שמשפחותיהם לא שלחו את הסכום שהמברחים דרשו. ההתעללויות לא פסקו עד אשר משפחתי אירגנה סכום של 22 מיליון לירות סודניות, הכסף הועבר דרך סודן לישראל ומישראל למצרים, על פי מה שהבנתי מהמבריה הבדואי יש לו בישראל איש קשר שהוא דואג להעברת הכספים, לאחר שהכסף במלואו הועבר למבריה הבדואי הובלתי לגבול ישראל ע"י מבריה שאת שמו מעולם לא מסר [...] יחד עמי הסתננו כ-17 מסתננים סודנים. ידוע לי שכרגע בסיני יש נתיני סודן הנמצאים בסכנת חיים מאחר ולהוריהם אין כסף..." (פרוטוקול שמיעת טענות, סהרונים, ספטמבר 2011)

כל חברי הקבוצה שזוהו על ידי המוקד הם פליטי רצח העם בדארפור. שניים מחברי הקבוצה הגיעו לישראל כקטינים לא מלווים. כולם מתארים כי הגיעו בטיסה מח'רטום למצרים, שם סיכמו עם מתווך כי ייקח אותם לישראל, אך כשהגיעו לסיני נשבו על ידי הבדואים ונדרשו לשלם סכומים גבוהים פי כמה וכמה, הנעים בין 3,000 ל-16,000 דולר. הסכום הממוצע ששילמו חברי הקבוצה עומד על 6,750 דולר לאדם. כולם הוחזקו בסיני כשלושה חודשים בממוצע.

18 חברי הקבוצה סיפרו לנציגי המוקד על התעללות ועינויים קשים ביותר בסיני, שכללו

איזוק לתקופות ממושכות, לעיתים בתנחות מגבילות לזמן ממושך; מניעת אוכל ושתייה עד כדי הרעבה; מניעת שינה; הכאה ובעיטות בכל חלקי גופם, לעיתים תוך שימוש במקלות או בשללאות ברזל; חיטול בחלקי הגוף השונים, לרבות באברי המין; שריפה באש או באמצעות פלסטיק מותך; איומים על חייהם ושלמות גופם תוך חשיפתם לעינויים ולרצח של חטופים אחרים.

חברי הקבוצה אף סיפרו לנציגי הרשויות על החוויות הקשות במחנות העינויים בסיני בכמה הזדמנויות: מתוך 18 חברי הקבוצה, לפחות 13 סיפרו על העינויים בסיני עם כניסתם לישראל. הדברים נאמרו לנציגי רשות ההגירה שפגשו בהם במתקן הכליאה "סהרונים" שבו הוחזקו, או כשהובאו בפני בית הדין לביקורת משמורת במתקן. תשעה מחברי הקבוצה אושפזו או טופלו בחדר המיון בבית החולים "סורוקה" בשל פצעים וכוויות שנגרמו להם בעקבות העינויים הקשים. 14 מחברי הקבוצה סיפרו כי נפלו קורבן לעינויים בסיני גם כשנערך להם שימוע לפני מתן הוראת שהייה במתקן "חולות", בשנים 2014-2016.

כפי שעולה מתיעוד ההליכים שהתקיימו בעניינם של חברי הקבוצה עם הגיעם לישראל וכן במהלך ההליכים טרם שליחתם ל"חולות", שמונה מהם אף סיפרו על מאות מבקשי מקלט סודנים נוספים שהוחזקו עימם בשבי בסיני ועל עשרות שנכנסו עימם לישראל לאחר שחוטפיהם שחררו אותם. ואולם מאז ועד היום לא עשתה המדינה מאמץ לזהות ולאתר את אותם ניצולים על מנת לספק להם שירותי שיקום ותמיכה.

לא זו אף זו: נציגי רשות ההגירה הגדילו לא פעם לעשות והטילו את האשם על הקורבנות עצמם, ש"הביאו זאת על עצמם", כדבריהם:

"באשר לטענותיו של הנתין על שהייתו במשך חודשיים עם הבדואים וסבל ממכות וקשירות – מעצם העובדה כי הנתין בחר לצאת מסודן ללא כסף בכלל (!) ולמרות תשובתו כי חשב שהמחיר אותו שילם עבור הטיסה יכול גם את העברתו על ידי הבדואים מקהיר עד לגבול ישראל, אינה נשמעת אמינה ו/או הגיונית כלל.

הנתין הודה כי שמע מאנשים על ישראל ועל המסע. לא ייתכן כי לא ציינו בפניו את הפרטים, השלבים והעלויות לפחות בחלק מהמקרים.

אם אכן בחר לצאת מסודן ללא כסף, הרי שבחר בידועין בסיכון להסתבך עם הבדואים, אשר ידועים כחוטפים ולקחני כופר. כל מה שעבר עליו, לכאורה, הנתין הביא זאת על עצמו" (מתוך שימוע לפני מתן הוראת שהייה, ספטמבר 2015).

תופעת העינויים בסיני מוכרת לרשויות, ועדויות לה הובאו לאורך השנים לא אחת בפני פקידי רשות ההגירה, דייני בית הדין לביקורת משמורת, רשויות שב"ס, גורמי הבריאות

והרווחה, משטרת ישראל ומשרד המשפטים. רבים ממבקשי המקלט שנכלו קורבן לעינויים בסיני סיפרו על כך עם כניסתם לארץ וכן בצמתים אחרים שבהם באו במגע עם הרשויות. אף על פי כן רובם לא אותרו ולא זוהו על ידי נציגי המדינה עד לפעילותו של המוקד וארגוני זכויות אדם אחרים. זיהויים של שורדי העינויים ומתן מענה לצורכיהם המיוחדים, הכולל שיקום ותמיכה תוך מתן גישה לשירותי בריאות ורווחה, לוקים בחסר גם היום, כפי שיתואר להלן.

סחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות

מראיין: איך הרביצו לך? באיזה תדירות?

"באש ובחשמל. לפעמים פעם אחת, לפעמים פעמיים ולפעמים שלוש פעמים ביום."

מראיין: האם היה רק מכות או היו דברים אחרים גם?

"היו עושים איתנו סקס גם כשאנחנו קשורים, בערך כל עשרה ימים או שבועיים. זה היו שבעה אנשים שונים."

מראיין: האם עשית בסיני דברים אחרים למענם?

"עסקתי שם בבניין. עשינו להם את הבטון."

מראיין: האם קיבלת תמורה בעבור כל מה שעברת? הכוונה לכך שהאם נדרשת לשלם יותר, ובגלל כל מה שעברת המחיר הופחת?

"לא. הם דרשו 16,000 דולר וזה מה שהם קיבלו, את מלוא הסכום."

(מתוך שימוע לפני מתן הוראת שהייה, ספטמבר 2016)

החוק הישראלי אוסר על סחר ועל תיווך למטרות סחר בבני אדם, בין היתר למטרות של הבאת אדם למצב של עבדות, עבודת כפיה או זנות.⁶ "החזקה בתנאי עבדות" מוגדרת בחוק כהחזקה כדי לספק שירותים או עבודה, לרבות מין, החזקה במצב שבו היחס לאדם הוא כאל קניין, הכוללת שליטה ממשית על חייו או שלילת חירותו.⁷ "עבודת כפייה" מוגדרת בחוק כ"שימוש בכוח או באמצעי לחץ אחרים, או איום באחד מאלה" על־מנת לכפות על אדם לעבוד.⁸

שורה של הליכים משפטיים שניהל המוקד לפליטים ולמהגרים הביאו לכך שקורבנות עבדות וסחר בבני אדם (להלן: "קורבנות סחר") זכאים לייצוג ללא עלות מטעם המחלקה לסיוע משפטי של משרד המשפטים, שנת שיקום במקלטים לקורבנות סחר, שבמהלכה הם מקבלים טיפול רפואי ופסיכו־סוציאלי ואשרת עבודה לתקופת השיקום.⁹ כמו כן, מי שהוכר

6 סעיף 377 א לחוק העונשין התשל"ז – 1977, <https://bit.ly/2sXj4UY>.

7 סעיף 375 א לחוק העונשין.

8 סעיף 376 לחוק העונשין.

9 בעקבות בג"ץ 2954/06 החלו המשטרה ומנהלת ההגירה לחקור תלונות של נפגעי סחר ואף לסייע בחילוץ קורבנות. בעקבות עת"ם (י-ם) 716/06 קורבנות סחר מקבלים אשרות למשך תקופת שיקומם. משנת 2006 מעניקה המדינה ייצוג משפטי גם לקורבנות הסחר. ייצוג זה אף עוגן בתיקון חקיקה בשנת 2008 (תיקון מס' 9 לחוק הסייע המשפטי, התשס"ח-2008). ראו גם: "כי גרים היינו – דו"ח עשור לפעילות המוקד", 2009 (PDF): <http://bit.ly/2wn07My>; "סחר בבני אדם בישראל, 2009-2008: חקיקה, אכיפה, פסיקה" דצמבר 2009: <http://bit.ly/2jVIZX1>.

כקורבן סחר קיבל פטור משהות במתקן "חולות" (בתקופת פעילותו של המתקן) והפחתה בסכום הפיקדון שאותו אדם נאלץ להפקיד תחת "חוק הפיקדון"¹⁰.

לפיכך מי שאולצו לעבוד בסיני – בבניין, בניקיון, בחקלאות, בתרגום ואף בכריית קברים עבור הנרצחים שלא שרדו את העינויים במחנות – זכאים לסל שיקום הניתן למי שהוכרו כקורבנות סחר, זאת בניגוד לקורבנות עיניים שלא הוכרו כקורבנות סחר, ואינם זכאים לסל שיקום זה.

על פי הבחנה זו, מי ש"רק" נחטף ועבר עינויים אינו מוכר על ידי הרשויות כקורבן סחר, גם אם נמכר מסוחר לסוחר, וכל אחד מהם עינה אותו תוך דרישה לתשלום כופר. במקרים מסוימים הרשויות מכירות במי שנאנסו כחלק מהעינויים כמי שהוחזקו בתנאי עבדות לצורך מתן שירותי מין, אך רק במקרים שבהם הם נאנסו "מספיק פעמים". במידה שהם נאנסו "רק" פעמים ספורות – אין הדבר מספיק לצורך ההכרה בהם כקורבנות סחר. הניצולים נדרשים לספק עדים וסימוכין אחרים לטענותיהם, כגון עדים ששהו עימם בסיני והוכרו בעצמם כקורבנות סחר, במיוחד כשהטענות עלו בשלב מאוחר ולא במועד כניסתם לישראל. דרישה זו מהווה נטל כבד על הקורבנות ועל העמותות המסייעות להם ולעיתים קרובות מונעת מהם לקבל הכרה, סיוע ושיקום.

שבעה מחברי הקבוצה שנציגי המוקד ראינו סיפרו כי הוחזקו בתנאי עבדות וכי חוטפיהם אילצו אותם לעבוד בניקיון (4), בבניין (2) ובגידול חשיש (1). אף אחד מהשבעה לא הוכר על ידי הרשויות כקורבן החזקה בתנאי עבדות.

שבעה אחרים מחברי הקבוצה סיפרו לנציגי המוקד כי נפלו קורבן לאונס ולהתעללות מינית, מעשים המתאימים להגדרת החוק להחזקה בתנאי עבדות "כדי לספק שירותים או עבודה, לרבות מין". עוד תיארו השורדים כיצד היו עדים לאונס ולהתעללות מינית בשבויים אחרים. מלבד מקרה אחד, כל העדויות על אונס ועל התעללות מינית בסיני עלו לראשונה בפני נציגי המוקד בשלהי שנת 2018. נציגי המוקד היו הגורם הראשון שבו פגשו חברי הקבוצה ששאל אותם אם נאלצו לעבוד בסיני על ידי חוטפיהם ואם נפלו קורבן לאללימות מינית, עובדה שעשויה להקנות להם הכרה כקורבנות החזקה בתנאי עבדות על פי האופן שבו הרשויות מפרשות את הגדרת העבירה. עד מועד זה לא נשאלו חברי הקבוצה מפורשות על ידי הרשויות אם נפלו קורבן לאללימות מינית או היו עדים לאללימות מינית כלפי אחרים.

מלבד הקושי לדבר על הפגיעה המינית שחוו הקורבנות בשל הבושה הכרוכה בכך, גם התנאים שבהם ראינו עם כניסתם לישראל ובצמתים אחרים שבהם באו במגע עם

¹⁰ ראו בהרחבה: המוקד לפליטים ולמהגרים וקו לעובד, "שוד ושבר: על הכשלים של חוק הפיקדון ויישומו", מאי 2019: <https://bit.ly/2wzcHZd>.

הרשויות לא איפשרו לקורבנות לדבר בחופשיות על החוויות הקשות שעברו: לא ניתנה להם האפשרות לבחור אם ברצונם לדבר עם גבר או עם אישה, הראיונות התקיימו לרוב כחקירה, בעודם כלואים, תנאים שלא יוצרים תחושת אמון שתעודד שיתוף בתכנים קשים. לבעלי התפקידים הבאים במגע עם ניצולי העיניים לא ניתנה הכשרה לעבודה מול קורבנות עיניים וקבוצות פגיעות אחרות והם לא הוכשרו לקיים ראיונות עם אוכלוסיות אלה, ראיונות בעלי אופי מיוחד הדורשים רגישות והבנה של מצבם הנפשי של המתמודדים עם הפרעת דחק פוסט טראומטית (PTSD, להלן: "פוסט טראומה"). מאז ועד היום הרשויות לא הקימו מערך זיהוי והפניה לטיפול ולשיקום ניצולי העיניים.¹¹

בשל החרגת קורבנות סחר מכליאה ב"חולות", ניתנה הנחיה למראיינים לשאול במהלך השימועים לפני מתן הוראת השהייה על דרכם של מבקשי המקלט לישראל ואם הם הוכרו על ידי משטרת ישראל כקורבנות סחר. הרשויות השתמשו בכך על מנת לצאת ידי חובה, אך רוב המראיינים כלל לא הבינו את השאלה וודאי שלא ידעו לקשור אותה לחוויותיהם בסיני העולות לכדי סחר והחזקה בתנאי עבדות. אילו רק זוהו כראוי ובמועד, הייתה נחסכת מהם הכליאה ב"חולות", באזור מדברי, מוקפים גדרות ושומרים באופן שהעצים עבור רבים את הזיכרונות הקשים.

רשות ההגירה הפנתה רק מקרה אחד מתוך חברי הקבוצה למשטרת ישראל, בעקבות השימוע לפני מתן הוראת השהייה ב"חולות" שצוטט לעיל, בכדי שהמשטרה תבחן אם קיימת ראשית ראיה להכרה בו כקורבן סחר. ואולם משטרת ישראל לא הכירה בו, והוא נכלא במתקן "חולות".

בראשית 2019 הגיש המוקד בקשה להכיר באחד מחברי הקבוצה כקורבן החזקה בתנאי עבדות. הבקשה כוללת תיאור מפורט ואמין של החזקתו בשבי בחצי האי סיני, שבמהלכה נסחר ונצל בידי שוביו ששללו לחלוטין את חירותו ושלטו בחייו שליטה ממשית ומלאה תוך שלילת חירותו, בעודם אונסים אותו ומנצלים אותו מינית. בקשה זו, הנתמכת בחוות דעת מקצועית שנערכה על פי פרוטוקול איסטנבול,¹² טרם נענתה עד מועד כתיבת שורות אלו.

¹¹ ראו בהרחבה: סיגל רוזן, "אף פעם לא סיפרתי מה קרה לי בסיני: הקשיים באיתור וזיהוי ניצולי מחנות העיניים והתנהלות רשות ההגירה כלפיהם", המרכז האקדמי רופין, גיליון הגירה מס' 7, 2017 (PDF): <https://bit.ly/2WjuVxl>.

¹² פרוטוקול איסטנבול הוא מדריך לחקירה אפקטיבית ולתיעוד של עיניים ושל יחס אכזרי, בלתי אנושי או משפיל. הפרוטוקול התקבל ב־1999 על ידי האומות המאוחדות כסדרת כללים מנחים לתיעוד עיניים. על פי הכללים המנחים בפרוטוקול מתבצעות הערכות לאנשים שעברו עיניים. הממצאים בהערכות אלו משמשים בחקירות של תלונות על עיניים ויכולים לשמש ראיות בהליכים משפטיים ולסייע לגופי החקירה במקרים של עיניים: ראו נוסח עברי באתר הוועד נגד עיניים, (PDF): <https://bit.ly/2VOZb2G>.

שיקום וטיפול בניצולי העיניים

מראיין: האם יש לך בעיות רפואיות? האם אושפזת בעבר? האם אתה לוקח תרופות באופן קבוע? האם אתה סובל ממוגבלות כלשהי?
"כן, בעיה בקנה הנשימה... יש לי כווייה בגב, כתוצאה מזה עושה לי דלקת בקנה הנשימה."

מראיין: ממתי יש לך את הבעיה הזאת?
"מלפני ארבע שנים."

מראיין: כשאתה יושב מולי האם יש לך כאבים?
"יש... זה שורך 24 שעות."

מראיין: האם אתה נוטל כדורים באופן קבוע?
"כן, פעמיים ביום."

(שימוע לפני מתן הוראת שהייה, יוני 2016)

מבקשי המקלט בישראל, ובכללם שורדי העיניים, אינם נכללים בהוראות חוק ביטוח בריאות ממלכתי ולפיכך אינם זכאים לשירותי בריאות, לרבות שירותי בריאות הנפש,¹³ אלא כשמצבם מחמיר עד כדי מצב חירום רפואי, ואז – לפי חוק זכויות החולה – בתי החולים מחויבים להעניק להם טיפול במצב חירום רפואי ללא התניה.¹⁴

חברי הקבוצה סובלים עד היום מהשלכות העיניים וזקוקים לטיפול ולתמיכה, בין שזה טיפול רפואי בשל מצבים רפואיים שנגרמו כתוצאה מהעיניים, ובין שזה טיפול פסיכוסוציאלי לתמיכה והתמודדות עם קשיים נפשיים המלווים אותם מאז ועד היום: זיכרונות חודרניים, פלאשבקים וסינטי לילה, קושי לישון, חוסר מנוחה, מצב רוח ירוד, קושי לשהות בחברת אנשים ונטייה להתבודדות, קושי להתמיד בעבודה מסודרת, חרדות ואף מחשבות אובדניות. חלקם אובחנו כסובלים מדיכאון ומפוסט טראומה.

טיפול בבריאות הנפש למבקשי מקלט ניתנים היום באופן מצומצם ביותר במרפאת "גשר" המופעלת על ידי משרד הבריאות בעיר תל אביב, אך שירותים אלה כמעט שאינם נגישים

¹³ חוק ביטוח בריאות ממלכתי, תשנ"ד-1994: <https://bit.ly/2EiUDXw>.

¹⁴ חוק זכויות החולה, תשנ"ו-1996: <https://bit.ly/2WRyzeb>.

לחברי הקבוצה המתגוררים ברובם ביישוב אחד בצפון הארץ. אחד מחברי הקבוצה מתגורר באילת ומטופל במרפאה לבריאות הנפש בעיר.

הן בשל סיפור חייהם הקשה ואחדות הגורל שהם חולקים והן בשל ריחוקם הגיאוגרפי משירותים הניתנים בעיקר במרכז הארץ, יצרו לעצמם חברי הקבוצה קהילה קרובה ומגובשת, בעלת מאפיינים ייחודיים, והם מהווים מקור תמיכה זה לזה, תמיכה שלא קיבלו מאף גורם שעזמו באו במגע מאז שהגיעו לישראל.

בניגוד למי שהוכרו כקורבנות החזקה בתנאי עבדות, הרי ניצולים שעברו עינויים קשים בסיני שלא כללו עבודה, ולכן אינם נכללים בהגדרת העבירה בחוק, אינם זכאים לשיקום מטעם המדינה ואינם מוחרגים מתחולת "חוק הפיקדון". לשיטת רשות האוכלוסין, עצם העינויים שעברו לא די בהם כדי לפטור את אותם ניצולים מכליאה במתקן "חולות", וכליאה זו גרמה לרבים החמרה במצבם הנפשי והקשתה עליהם להתמודד עם הטראומה.

רק בשנת 2018 החלו הרשויות ב"פיילוט מחקרי", בהובלת היחידה לתיאום המאבק בסחר בבני אדם "שהתמקד בבעלי הצרכים ההומניטריים בין קורבנות מחנות העינויים. במסגרת הפיילוט ערך צוות בין-משרדי (הכולל נציגים של משרד הבריאות, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, אגף הסיוע המשפטי ורשות האוכלוסין) בחינה פרטנית של כמאה מקרים של קורבנות מחנות העינויים, וגיבש קריטריונים לזיהוי ולאבחון צרכים עבורם.¹⁵

המוקד הפנה את חברי הקבוצה לפיילוט שנמצא בעת כתיבת שורות אלו בשלבים אחרונים לקראת אישור המלצות מדיניות. ההמלצות טרם הוגשו לאישור הממשלה. על אף בקשות מפורשות מטעם המוקד לפליטים ולמהגרים וארגונים שותפים שתרמו מניסיונם ומהידע המקצועי שלהם לגיבושן,¹⁶ ההמלצות לא פורסמו ולא הועברו לעיון הארגונים קודם להגשתן.

¹⁵ משרד המשפטים, תיאום המאבק בסחר בבני אדם, עבודות ועבודת כפייה: <https://bit.ly/2YJ5a6v>.

¹⁶ רופאים לזכויות אדם – ישראל וא.ס.ף. – ארגון סיוע לפליטים ולמבקשי מקלט.

סיכום והמלצות

מעדויות השורדים שהובאו לא אחת בפני נציגי רשויות המדינה לאורך השנים ושהצטברו במשרדי המוקד לפליטים ולמהגרים וארגונים עמיתים המסייעים לניצולי העיניים בסיני, ניתן לראות כי תופעה זו רחבה יותר משסבורות הרשויות, וכי היא נוגעת באוכלוסיות מגוונות, על אף האמונה הרווחת שמבקשי המקלט מאריתריאה ומאתיופיה הם קורבנותיה העיקריים של התופעה.¹⁷

על פי העדויות המצמררות שהובאו בפנינו ושפרסמנו לאורך השנים¹⁸ וגם במסמך זה, ניתן לומר בוודאות כי תופעת העיניים לשם כופר לא פסחה על אף קבוצת מבקשי מקלט וכי מבקשי המקלט מסודן סבלו גם הם, רבות וקשות, מנחת זרועם של סוחרי האדם האכזרים, חסרי צלם אנוש, שחטפו, עינו, אנסו ורצחו מבקשי מקלט באלפיהם תמורת בצע כסף.

המוקד לפליטים ולמהגרים וארגונים נוספים חזרו והתריעו בפני רשויות המדינה על היקף התופעה, על המקרים הפרטניים ועל הצרכים המיוחדים של השורדים, וזאת על אף מדיניות רבת השנים מצד הרשויות שהביאה לכליאתם לתקופות ממושכות ב"סהרונים" וב"חולות", תוך הימנעות ממתן מענה לצורכיהם והחרפת מצבם בשל הכליאה הממושכת.

למרות התרעות אלה, אנו ממשיכים "לגלות" קורבנות עיניים שטרם זוהו על ידי רשויות המדינה, דוגמת הקבוצה המתוארת במסמך זה. הדבר חמור שבעתיים מכיוון שעיון במסמכי הקורבנות מגלה שרבים מהם סיפרו לנציגי הרשויות בנקודות שונות בזמן שהייתם בישראל על חטיפתם בסיני ועל הדרישה לשלם כופר תמורת שחרורם. אף על פי כן, הרשויות לא הפנו את הניצולים לגורם שמוסמך לקיים ראיונות עומק ולתת להם את המענה והסיוע שהיו זקוקים לו.

אנו קוראים לרשויות לפעול באופן אקטיבי לזיהוי קורבנות עיניים וסחר בבני אדם, לרבות על ידי הכשרות מתאימות לנציגי הרשויות הבאים במגע עם מבקשי המקלט בישראל וניסוח נהלים ברורים להפניית מקרים אלה לגורמים המתאימים. על הרשויות לתת מענה הולם והוליסטי לצורכיהם של ניצולי העיניים וגישה לשירותי הבריאות והרווחה תוך תמיכה בשיקומם. יש להימנע לחלוטין מכליאת שורדי העיניים; להחריגם מתחולת "חוק הפיקדון"; לפרסם את המלצות הצוות הבין-משרדי בעקבות ה"פילוט המחקרי", לאפשר ביקורת ציבורית על תוכנו, ולפעול לתקצובן ויישומן של ההמלצות שיאשרו בהקדם האפשרי.

17 שם.

18 ראו ש"ה 17.

פורסם בתמיכתה
האדיבה של קרן
היינריך בל

 HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
ISRAEL